

Hermann Paul'de "Basit Cümlelerde Yapı" Kavramı

Hatice PEKDAŞ

hatice.pekdas@gmail.com

ÖZ:

Dil kendisine özgü kuralları olan ve ancak bu kurallar içinde gelişebilen canlı bir varlıktır. Zaman içerisinde dil yapısına yerleşen bu kurallar ve şekiller dilbilgisi olarak adlandırılır. Cümle ise bu kurallar dizisinin çok küçük bir parçasını oluşturur ve en az iki öğeden oluşan tamamlanmış ifade aracı olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada, temel hatlarıyla basit cümle yapıları işlenir. Cümle kavramını daha anlaşılır kılabilmek için öncelikle dilin ne olduğu, dilbilgisi kapsamında hangi dilsel yapıların ele alındığı ve cümle kavramının bu dilsel yapılar içerisinde hangi konumda bulunduğu gibi sorular değerlendirilir. Daha sonra cümlenin tanımı, işlevi, öğeleri ve bu öğelerin cümle içindeki konumu Hermann Paul'ün çalışmalarına dayanılarak ele alınır.

Anahtar kelimeler: Cümle, Dilbilgisi, Cümlenin Öğeleri, Cümle Yapısı

The Concept Of "The Structure In Simple Sentences" with Hermann Paul

ABSTRACT

Language is a living entity that has own rules and can develop only in these rules. These rules and forms that settled in the language structure during the time is called grammar. The sentence constitutes a very small part of series of these rules and can be defined as a completed means of speech that is composed of at least two elements.

In this work, the simple sentence structures are handled in basic terms. In order to make the concept of sentence more understandable, the questions such as what the linguistic is, which linguistic structures are handled in the linguistic scope and which position the concept of sentence is in these linguistic structures, are evaluated. Then the definition, functions and items of the sentence are discussed in the light of Hermann Paul's studies.

Keywords: Sentence, Grammar, Items of Sentence, Sentence Structure

GİRİŞ

İnsan beyninin nasıl gizli yönleri, bilinmeyen noktaları varsa, dilin de çözümlenemeyen, apaçık ortaya konamayan birçok yönü vardır. Dilin işleyişi, ruh ve mantıkla olan ilişkisi gibi konuların sözbirliğine dayalı tam bir saptamasının yapılması çok zordur. Özellikle kullanım sürecinde dilin ya da dilsel yapının kişiden kişiye veya toplumlara ve onların kültürel özelliklerine göre değişiklik gösterebilmesi bu saptamayı daha da karmaşık bir hale büründürür. Ancak bütün karmaşaya rağmen bütün diller evreni, doğa olaylarını, duygu ve düşünceleri, insanlar arasındaki ilişkileri kendince, kendine yeterli bir biçimde anlatır; açığa vurmaya yarar (Tracy, 2008:19).

Dilin tanımına yönelik birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bazı düşünürler dili sonlu sayıda işaretten oluşan bir işaretler sistemi olarak tanımlar. Dilin işlevine yönelik çalışma yapan birçok dilbilimci ise, dilin insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araç olduğu görüşündedirler. Bu ve bunlar gibi daha birçok görüşün özeti niteliğinde olan bir tanımlama ile dil insanların duygu, düşünce ve sonsuz sayıdaki ihtiyaçlarını anlatmaya yarayan, bu amaçla en fazla ses imgelerini kullanan ve yaradılıştta var olan bir yetidir. Bu sonsuz sayıdaki ihtiyaç, insanı sonsuz sayıda ifade biçimi kullanmaya mecbur bırakır. Ancak toplum içinde kendisini anlaşılır kılabilmesi için kişi o toplumda herkes tarafından bilinen belirli ve sonlu sayıda kurallar ve işaretler dizisini kullanmak zorundadır (Ergin, 1984: 3).

Dilin bir iletişim aracı olduğu görüşü, bu aracın iletişim sürecinde nasıl bir işleve sahip olduğu sorusunu doğurur. Bu süreci iki kişi arasında bir konuşmayı temel alarak açıklayacak olursak; bu kişilerden ilkinin bilgilerini ses yazı veya el kol hareketi gibi araçlar vasıtasıyla daha da doğrusu diğer kişinin anlamsını mümkün kılan herhangi bir yöntemle ikinci kişiye göndermesi beklenir. İletinin başarılı bir şekilde gönderilmiş olabilmesi için içerdiği bilgilerin ikinci kişi tarafından anlaşılması gerekir. Böyle bir anlaşmanın mümkün olabilmesi için de her iki dil kullanıcısının da bildiği bir anlamsal alanın mevcut olması gerekir. Bu anlamsal alan soyut kavramların kişiye özgü anlamı olarak tanımlanır ve iletişimin başarıyla gerçekleşebilmesi her iki

konuşmacının da bildirişimde bulunma araçları olan konuşma konusuna yönelik ortak ya da birbirine çok yakın bir anlam alanlarının var olmasına bağlıdır (König,2005:11).

Dil her ne kadar zaman içinde değişen bir yapı olsa da benimsenen bazı şekiller uzun bir zaman dilimi içinde dil yapısında yerleşirler. Artık dilin bir parçası durumuna gelmiş olan her türlü şekil ya da biçim toplanılıp incelemeye tabi tutulur. İncelemeler ve araştırmalar sonucunda dilbilimsel olaylar sınıflandırılıp düzenlenir ve bir takım kurallar ortaya çıkarılır. İşte bu kuralların hepsi birden dilbilgisi diye adlandırılan kavramı meydana getirirler. Kısaca dilbilgisi, zaman içinde bir dilde yerleşen kuralların bütünüdür şeklinde tanımlanabilir ve her zaman gelişen ve değişen dile uyum sağlamak zorundadır. (Üçok,2004:110)

Dilbilgisi öğretisinde gözetilen temel katmanlar insan zihni ile doğru orantılıdır. Anlam ayırıcı niteliklerin birbirlerine bağlanması sonucu sesbirimler meydana gelir. Bu sesler anlam taşıyan en küçük birim olan morfemi, dilbilgisi kuralları çerçevesinde bir araya gelen morfemler de cümle veya sözceleri meydana getirir. Bütün bu sıralamalar yapılırken bağlam göz önünde bulundurulur. Bir sözcüğün ya da bir cümlenin anlaşılır olabilmesi bağlamla ilişkilendirilir (Bozşahin ve Zeyrek,2000:45).

Dilbilgisinin inceleme yöntemlerini tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgisi olarak iki kısma ayrılabilir. Birçok bilim adamı ve dilbilimci, bu iki dilbilimsel yöntemin aynı görevi yapıp, aynı yöntemi uygulayan aynı bilim dalı olduğu düşüncesini çok uzak bulurlar. Tarihsel dilbilgisi betimsel dilbilimim bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöntemde göre ayırım gelişimin izahı değildir. Karşılaştırmalı dilbilgisi ise öncelikle, ortak kaynakları kaybolmuş olan akraba dil ailelerinin karşılıklı bağlarıyla ilgilenir. Birçok farklı noktada adı geçecek olan bu dil aileleri dilbilgisinin temelini oluşturacak niteliktedir. Kısaca her iki yöntemde de nesnelerin doğası ele alınır. Tarihsel dilbilgisi bu doğal yapıya atfedilen kelimelerin ya da ifadelerin zaman içindeki devinimleri ile ilgilenirken, karşılaştırmalı dilbilgisi bunları farklı dillerdeki benzerlikleri ve farklılıkları açısından incelemeyi temel alır (Paul,1886:19). Buna karşılık bu yapıların süregeldikleri en son noktadaki kullanım durumlarını incelerken bu her iki yönteminde yetersiz olduğu açıktır. Çünkü yapıların birbirleri ardına eş zamanlı olarak sıralanmaları çok daha karmaşık bir yöntemi zorunlu kılar (Paul,1886:26).

Dil olayında en temel unsur şüphesiz sesbirimlerdir. Sesbirimler ses dizgesinin en küçük parçalarıdır. Necip üçok un tanımından yola çıkarsak sesbirim, konuşma olayında kendisinden daha küçük parçalara ayrılamayan ve sadece bahsi geçen zaman içerisinde algılanabilen dilin en küçük anlam ayırt edici yapısıdır (Üçok,2007:33) Herhangi bir sesin sesbirim olarak kabul edilebilmesi için anlamlı bir kelimeyi oluşturması gerekir. Her sesbirimin bir anlamı bulunmaz ancak anlamlı bir kelimenin oluşumunda yer aldığı için sesbirimlerin göreceli bir anlama sahip oldukları kabul edilir. Bu şekilde bir kelimenin oluşabilmesi için de sesbirimin kişinin bilincinde zaten mevcut olması lazımdır (Üçok,2007:32).

Yukarıda yaptığımız genel sıralamaya göre ilerlediğimizde dilin diğer yapı taşını morfemler oluşturur. Morfemler, anlam taşıyan, dilin en küçük yapı birimleridir şeklinde tanımlanabilir. Çağcıl dilbilimde kelime yerine morfem teriminin kullanılması kelime kavramının tam olarak tanımlanamamasından kaynaklanmaktadır. Morfem terimi ise anlamsal açıdan kendisinden daha küçük parçaya ayrılamayan ifadelerin tanımı niteliğinde olduğu için kelime kavramına oranla daha kesin bir yargıda bulunur. Oysa kelime bir ya da daha fazla morfemden oluşabilir. (Başkan, 2003:99)

Seslerin bir araya gelmesiyle oluşan bu kelimeler dilbilgisi kuralları çerçevesinde bira araya gelerek cümleyi meydana getirirler. Cümlenin sınırlarını belirlemek oldukça zordur, çünkü bir cümle birçok kelimedenden oluşabileceği gibi tek bir kelime de bir cümleyi meydana getirebilir. En genel hatlarıyla bir cümleyi, tek bir kelime veya birçok kelimedenden oluşan, bir ifade soru ya da talep bildiren kendi içinde kapalı bir dilsel yapı olarak tanımlamak mümkün olacaktır (Başkan, 2003:103)

Cümlenin Öğeleri ve Sözcük Türlerine Göre Cümle Yapısı

Yargı, bir yargı öbeği durumundaki anlatış şeklinde tanımlanabilir. Bir yargının en az iki araçtan oluşması gerekir. Bunlardan ilki yargının yüklediği oluş ya da kılış, diğeri ise bu oluşu ya da kılışı gerçekleştiren kişi veya şeydir. Burada yargının yüklediğine yüklem adı verilir. Yüklemeler yerine göre bir fiil, fiilimsi veya yardımcı fiil almış bir isim olabilirler. Yargının yüklediği eylemi gerçekleştiren kişi ise özne (Banguoğlu'nun ifadesi ile kimse) olarak isimlendirilir. Özne isimlerden veya zamirlerden oluşurlar. Bazı durumlarda ise özne cümlede gizli bir konumda bulunabilir, ya da 'cam kırıldı' cümlesinde olduğu gibi gereksiz veya bilinmez olabilir. Yargının

bir başka ögesi olan nesne ise yüklem tarafından etkilenilen kişiyi veya şeyi temsil eder. ‘Ahmet evi satmış’ cümlesinde nesne konumunda bulunan ‘evi’ sözcüğüdür (Banguoğlu,2011:527).

Bir yargıyı isim ve fiil yargısı olmak üzere iki kısımda sınıflandırmak mümkündür. Yüklemi bir fiil olan yargılara fiil yargısı adı verilir. Yüklemeler çekim eki alarak hem eylemi karşılayan fiili hem de bu eylemi gerçekleştiren kişiyi içlerinde barındırabilirler. Bu tür yargılar tek ögeli yargılardır. Ancak yüklem sadece birinci ve ikinci kişi eklerini alabilirler, çünkü cümlede anlam bütünlüğünün sağlanabilmesi için üçüncü kişinin belirtilmesi gereklidir. Bunların yanı sıra yüklemi isim olan bir yargı isim yargısı olarak adlandırılır (Banguoğlu,2011:521).

Cümle kavramının ise yargı bağlamında açıklanması mümkündür. Kısaca kendi kendine yeten, bağıntısız bir yargıyı cümle olarak nitelendirebiliriz. Yukarıda da bahsedildiği üzere, kişi ekleri yardımıyla içinde özneyi de barındıran ve yüklem konumunda olan bir fiil birinci ve ikinci kişiler için tek kelimelik bir yargı ve dolayısıyla bir yüklem olabilirler. Aynı durum isim yargıları için de söz konusudur. ‘İsteyin’, ‘göndermiştik’, ‘haklıydınız’ gibi cümleler yukarıdaki ifadeleri özetleyen örneklerden birkaçıdır.

Cümlede özneyi oluşturan kişi çekimli fiillerde bahsi geçen ‘ben’, ‘sen’, ve ‘o’ kişilerinden herhangi birisi olabilir. Böylece yüklem bir kişi eki barındırmasında yatan temel sebep fiilin, belirttiği eylemi yapan bir kişiye olan gereksinimidir. Cümle içinde bazen özne bütün kişiler için aynı olmasa da sayı ekiyle birleşik farklı bir ekle ve ya tamamen eksiz olarak da temsil edilmiş olabilir (‘verir-sin’, ‘görse-k’ cümlelerinde olduğu gibi). Ayrıca birinci ve ikinci kişilerde özne konumunda zamir kullanıldığı zaman öznenin yeteri kadar belli edildiği görülür. Ancak ‘o’ veya ‘kendisi’ zamirleri birçok kişi veya şey için kullanılabileceğinden, üçüncü kişide öznenin isimlerle belirtilmesi gereklidir (‘çocuk anlattı’, ‘yağmur geliyor’ cümlelerinde olduğu gibi) (Banguoğlu,2011:539).

Çekimli fiillerde tekli ve çoklu olmak üzere iki tane sayı biçimi bulunur. Cümlede özne konumunda olan kişi bir kişi ya da birden fazla kişi veya şeydir. Yani fiilin bir sayı eki taşımasıyla yüklem özne konumundaki şeyin veya kişinin sayısını belirtme ihtiyacı doğru orantılıdır. Kişi ekleri yardımıyla öznesini de içinde barındıran çekimli fiil aynı zamanda öznenin sayısını da belirtmiş olur (‘Anlatacağız’, ‘seviniyorlar’ cümlelerinde de görüldüğü üzere yargı sadece tek bir kelimedenden oluşmaktadır). Yukarıdaki ifadelere benzer şekilde çoklularda da

üçüncü şahıs olan öznenin isimlerle belirtilmesi gereklidir. ‘Sizi özlüyoruz’ cümlesinde görüldüğü üzere birinci şahsın çoğul hali fiille birleştirilmiştir. ‘Çocuklar sizi özlüyorlar’ cümlesinde ise bir ismin kullanılması gerekmiştir (Banguoğlu,2011:540).

Herman Paul Ve Basit Cümlelerde Yapı Kavramı

Dilsel mesaj cümle aracılığıyla iletilir. Her ne kadar tanımlanması o kadar kolay olmasa da Paul cümle kavramını şu şekilde tanımlar; cümle konuşmacının zihninde var olan birden fazla taslak ya da taslak kütlelerinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan bir ifade biçimi, bir semboldür. Bir ifadenin cümle olabilmesi için ifade edilen şeyin bitmiş olması gereklidir, aksi takdirde tanım” iyi insanlar” ifadesinde olduğu gibi herhangi bir kural çerçevesinde tek bir kelimenin bileşimine de uygulanabilir. Cümle dışında dilsel bildiri taşıyan başka ifade biçimlerinin de olduğu öne sürülür. Kanıt olarak da bir kitabın başlığı öne sürülür. Ancak hatırlanması gereken şey kitabın başlığının tek başına bir bildiri taşımadığı, sadece kitabın içeriğiyle bağlantısı sayesinde bir bildiri olabileceğidir. Özne ve yüklem gibi başlık ve içerik birbirinden bağımsız hareket edemezler. Aynı şekilde bu durum bir bütünün parçalarının sıralanmasında olduğu gibi bölüm başlıkları, özetler, vs için de geçerlidir.

Söz dizimi anlam öğretisinin başlangıcıdır. Bu anlam öğretisinin görevi bireysel kelimelerin bildiri amaçlarının hep bir arada nasıl düzenleneceğini açıklamaktır. Böyle bir düzenleme öncelikle dilin amacına hizmet etmektedir. Tek bir kelimeyi duyan kişi, bilincinde güvenilen bir anlam uyandırmayı ileri düzeyde başaramaz. Aynı şekilde bunu yeni şeylerle de zenginleştiremez. Bu yüzden bir bildiri gerçekleştirilmek istenildiğinde bu kelime aracılığıyla bilinçte çağrışım yapan fikrin farklı kelimelerle başka fikirlere bağlanması gereklidir. Bu bağın kurulması ya da en azından ikinci bir kelimenin eklenmesi kurallar dahilinde gerçekleşir. Böylece kelimelerin birleşimi yoluyla daha önceden birbirlerine bağlanan fikirler arasında bir ilişki kurulabilir (Paul,1919:3).

Kesin gözüyle bakılan başka bir bildiri de tek bir kelimenin telaffuzuyla elde edilebilir. Ancak daha sonra kelime anlamını ortaya çıkaran tasarı, duruma göre verilen, ancak telaffuz edilmeyen diğerine bağlanır. Örneğin “hırsız” diye yardım ya da korku çığılığı atan bir kişi hırsız kavramıyla, mevcut algılama anında başka birisiyle bağlantı kurmayı amaçlar. Aynı şekilde ‘marş’ komutu duyulduğunda bilinen bir grup insanın bu komuta uyması gerekir. İçinde

bulunulan konum ya da durumun konuşulmanın daha net anlaşılmasına katkıda bulunduğu ve telaffuz edilmeyenin tahmin edilmesinde en önemli belirtken olduğu inkar edilemez. Eğer bir kişi dil araştırmalarında bahsi geçen konuşulmayan süreç üzerinde düşünülmediğini iddia ediyorsa ciddi bir yanılgıya düşüyor demektir. Bu dikkate alınmadan ne konuşma etkinliğinin ne de dilin gelişim aşamalarının tam olarak anlaşılması mümkündür (Paul,1919:3). Ayrıca konuşmacının etkinliğine katkıda bulunan dış etkenler de mevcuttur. Konuşma esnasındaki hareketler, yüz ifadeleri, el kol hareketleri özellikle dikkat çekicidir.

Sözcüklerin sıralanması ve birbirine bağlanan fikir kütlelerinin ifade edilmesine hizmet eden araçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. *Kelimelerin yan yana dizilmesi*; burada dinleyici kelimelerin ne tür bir bağ ile birbirlerine bağlandığını düşünmeyi bırakır.
2. *Sözcüklerin konumu*; kökensel olarak sadece psikolojik an aracılığıyla belirlenebilir. Ancak geleneksellik göz önüne alındığında az veya çok sağlam kurallarla birbirlerine bağlı oldukları ve birbirlerinden hiçbir farklılıkları olmadığı görülür. Sözcüklerin cümle içerisinde farklı konumları veya bağlılıkları olduğu da gözlemlenebilir, du bist krank (hastasın)- bist du krank (hasta mısın?) cümlelerinde olduğu gibi.
3. *Ses tonlamasının ahengi*; bu şivelere göre değişiklik gösterebilir. Sesin alçaltılması yoluyla bir bölümün veya bir cümlenin sonuna gelindiği belirtilebilir. Sadece soru cümlelerinde ses sonda yükselir, çünkü bir bölümün ilk cümlesinin sonunda, öncelikle cevabın verilmesinin gerekmesi nadir rastlanılan bir durumdur.
4. *Tonlama şiddetinin değişmesi*; söz dizimi için bir kelimenin içinde şiddetli tonlanan hecenin ünlüler arasında değişmesi söz konusudur. Ses şiddetinin değişmesi sadece yaşayan dillerde dolaysız olarak gözlemlenir. Çok daha eski dillerde vurgulama çok daha az sayıda yapılır. Daha ziyade dolaylı olarak ses gelişimi takibinin sonucudur. Özellikle sesin indirgenmesinde öne sığınma (s'geht) ve sona sığınma (gehste) görülür. Daha önceden konuşmacının ya da dinleyicinin bilincinde var olan veya en azında bilincin eşliğine yakın olan şeyin daha şiddetli tonlanması üstünde durulur. Buna ilaveten birbirlerinin karşısında yer alan kelimeler daha şiddetli tonlanır. Ayrıca zaman veya dillere göre farklılık gösteren geleneksel bir yerleşimin oluştuğunun da hesaba katılması gerekir (Paul,1919:4).

5. *Konuşma temposu*; bireylerin ya da ulusların mizacına ve ruh haline bağlıdır. Söz dizimi açısından bir ifadenin öğeleri arasında ses dalgalanması ve hız arasında bir bağlantının olması gerekir. Genel anlamda tempo ne kadar hızlı olursa tonlama şiddeti de o kadar alçak olur. Temponun yanı sıra duraklamalar da mevcuttur. Bunlar aracılığıyla sadece uzun bir konuşma değil temel ifadenin yer aldığı ana cümlenin ve bu ifadeyi destekleyen yan cümlelerin genel bir bütünü oluşturduğu uzun bir cümle de bölümlenebilir (Paul,1919:5).
6. *Noktalama işaretleri*; cümle sıralanırken noktalama işaretlerinin sınıflandırılmasına yönelik somut bir kullanım amaçlanmaktadır. Geleneksel noktalamalar konuşma esnasında yapılan duraksamalarla ve bunlar aracılığıyla söz dizimsel bölümlemeye ilişkin dolaylı anlatıma asla uygun düşmez. Kapsamlı cümleler noktalama işaretlerinin belirttiği şekilde değil de duraksamalar yoluyla bölümlere ayrılır. Paul bu konuyu Uhland'ın aşk şarkıları ile örneklendirir. 'Ve' bağlacı olmadan yan yana dizilen kelimelere bakıldığında bunlar arasında duraksama yapılmaksızın virgüllerle ayrıldığı görülür. Örneğin erkekler, kadınlar, çocuklar ya da her şey koşar, kurtarır, kaçar. Burada bileşik bir cümlenin öncelikle ana cümle ve yan cümle olarak ayrılması gerektiği yanlışına düşülür. Bundan dolayı konuşmadaki duraksamalar ve virgül kullanımının örtüşmemesi sonucu noktalamalar ve söz dizimsel parçalar arasında bir çelişki meydana gelir (Paul,1919:5).
7. *Birleşik kelime olarak tanımlanabilecek kelimeler*; edatlar ve bağlaçlarda olduğu gibi bazı sözcüklerin işlevleri sadece iki kelime arasındaki ilişkiyi belirler, bunun yanında işaret bildiren zarf ve zamirler gibi kendine has bir kavramı ifade etmek dışında başka işlevleri olan sözcükler de mevcuttur (Paul,1919:6).
8. *Bükün*; çekimlenebilir olan bu fiiller bir yandan bir kelimenin diğerleriyle olan bağlantısını karakterize ederken diğer taraftan da uyum sayesinde birden fazla sözcüğün biraradalığını gösterir (Paul,1919:6).

Altıncı ve yedinci maddelerdeki dilsel araçlar uzun ve kademeli bir gelişimin sonucudurlar. Bu araçlar geleneksel yöntemlerle saptanırlar ve çok yavaş bir şekilde değişirler. Buna karşılık birinci ve beşinci maddelerdeki araçlar geleneksel inceleme yöntemine gereksinim duymazlar, çünkü gelişim aşamaları çok ilkel bir şekilde gerçekleşir ve söz dizimsel bağlam içerisinde çok büyük bir hareketliliğe sebep olurlar. Bununla birlikte dilin ifade aracı olarak duygusallığın da hesaba katılması gereklidir. Dinleyici üzerinde etki bırakabilmek için bu da önemli bir etkidir.

Duygusalılık vurgu şiddetinin yükselip alçalmasında ve ya temponun değişmesinde belirleyici rol oynar.

İsmin hal eklerini, anlam öğretisi söz dizimi içinde ele alır, çünkü bunların en önemli işlevleri sözdizimsel işlevleridir. İsimlerin sayılarının söz dizimsel boyutta değerlendirilememesine karşılık özne-yüklem uyumu öğretisinin sayılarla ele alınması sözdizimine aittir. Sıfatlarla çoğul biçimlerin oluşturulmasında da kesinlikle sadece sözdizimsel amaç ortaya çıkar. Öznenin yüklem sonuna eklenmesi yoluyla oluşan kişi eklerinin kendine has sözcüklerden meydana geldiği kuşkusuzdur. İsimsel biçimlerin de kendine ait kendi öznesiyle bağlantı içinde bulunması gereklidir ve bu da sözdizimi öğretisine dahil edilir. Etkin ve edilgen çatı arasındaki farkın özne ve yüklem arasındaki konum farkıyla açıklanabilmesi de sözdizimsel öğreti içinde saptanabilir. Bunun yanında zaman bildiren yapılar da söz dizim öğretisinde değerlendirilir. Fiil kavramı gelecek ya da geçmiş içinde değil de kendisi ile bir öznenin birleşmesi durumunda tanımlanabilir. Bunların dışında zaman yönergesi konuşma ile bağlantılıdır. Burada kastedilen birbirlerini takip eden cümleler arasındaki oran, yani bir cümlenin bir önceki ve ya bir sonraki cümle ile arasındaki bağlantıdır. Bu bağlaşıklık aynı şekilde kipler arasında da söz konusudur (Paul,1919:8).

Bir bütünü oluşturan kelime grubu içinde fiilin mevcudiyeti bir özellik olarak varsayılır. Bu varsayım bir cümlede en az bir fiilin var olması gerektiği önyargısıyla doğru orantılıdır. Bu önyargıdan kurtulduğunda yan cümlenin diğer cümle öğeleri veya cümledeki herhangi bir kuralla ilkesel bir farkının olmadığı, sadece yan cümlenin daha zengin bir gelişime izin verdiği ve bağımsız bir cümlenin bütün parçalarını kendi içinde ayrı tutabileceği daha net görülmeye başlanır. Yan cümle ifadesi kişiyi başka bir yanılgıya daha yönlendirir. Kişiler onu ana cümlenin karşıtı olarak görür. Birleşik bir cümlenin öncelikle bir ana cümleye daha sonrada bir ya da daha fazla yan cümlelere ayrılabilceğini düşünürler. Bu doğru bir görüş değildir, çünkü birçok oluşumda yan cümle bir öğe konumunda değildir, o sadece öğede bulunan bir kural, yönergedir. Bunun yanında adı geçen ana cümle genellikle bir cümle değildir. “ Wer wagt, gewinnt ist gewint (tamah edene kazanç, kazançtır) ifadesinin neredeyse tamamı bir yüklemden oluşur. Aynı şekilde ”dass es ihm leid tut, ist wahrscheinlich (üzgün olması muhtemeldir) ifadesinde olduğu gibi “ist wahrscheinlich (muhtemeldir)” ifadesi bu cümlede kesinlikle olması gereken bir öznenin yoksundur. “Glaube ich (inaniyorum)” ifadesine dilbilgisel açıdan baktığımızda ise içinde özne ve yüklem olmasına rağmen, nesne olarak hizmet edecek olan bir yan cümle olmadan anlam

boşluğu meydana gelir. “Ich werde ihm verzeihen, wenn er mich darum bittet (benden bunu rica ederse onu affedeceğim) gibi bir cümleyi ele aldığımızda koşul cümlesini ayırdıktan sonra hala kendi içinde kapalı bir cümlenin kalması koşul cümlelerinin bir özelliğidir (Paul,1919:11). İfadenin bitmiş olduğu yargısı cümle içinde mevcutsa, artık yan cümlelerden bahsedilmesine gerek kalmaz. Çünkü yan cümle, cümleden bağımsız değildir, yani sadece tek bir kelimedenden oluşan cümle ögesinden çok daha farklı bir işlevi yoktur, sadece cümlenin içinde bir kural olan cümle ögesinin bir parçasından ibarettir. Cümle içinde “der Mann, der mich gestern besucht hat (dün beni ziyaret eden adam) ifadesindeki yan cümle “gute Leute (iyi insanlar) ifadesindeki “gute” sözcüğüyle aynı işleve sahiptir. Yan cümle ifadesi burada cümlenin öğelerinden herhangi birinin yerine geçer (Paul,1919:10).

Bir cümle en az iki öğeden oluşur. Bunlardan ilkinin psikolojik özne diğerini de psikolojik yüklem olarak tanımlayabiliriz. Bunların dilbilgisel özne ya da yüklemle özdeş olmaları zorunlu değildir. Dilbilgisel kategoriler de psikolojik kökenlidir, ancak özne bu kategoriler gibi bağlantının her çeşidini kullanmaz, seçimlerini kısıtlar. Yüklem ise kendine özgü biçimler kullanır. “Mich friert (üşüyorum)”, mir graut (ödüm kopuyor), “aller guten Dinge sind drei (Allah’ın hakkı üçtür)” cümleleri ismin farklı hallerine sahiptirler ve “mich”, “mir”, “aller guten Dinge” ifadeleri ise cümle içinde psikolojik özne konumundadırlar. Bunun yanı sıra dilbilgisel özne ya da yüklem de psikolojik özne ya da yüklem ile özdeş olmalarına gerek yoktur (Paul,1919:12).

Soyut ve somut kelimeler gibi cümleleri de soyut ve somut olarak sınıflandırabiliriz. Aradaki farkı doğal olarak dilsel olmayan ifade biçimleri belirler. Buna ilaveten cümlenin tabiatı psikolojik öznenin tabiatına bağlıdır. Somut ifadeleri ele aldığımızda, fark dilsel olmayan ifade biçimlerinde kendini gösterir. Yüklem geçici bir durumu, kalıcı bir özelliği, bir kereye mahsus ya da düzenli olarak tekrarlanan bir olayı niteleyebilir. “Müller trinkt (Müller içiyor) cümlesi hemen şu anda süregelen bir gidişatı ya da sürekli devam eden bir alışkanlığı tanımlayabilir (Paul,1919:13).

Cümleleri istek cümleleri ya da soru cümleleri başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür. İstek sözcüğüyle anlatılmak istenen söz dizimsel bir uyum değildir, aksine duygu tonları ile ayırabileceğimiz rica, emir, yasak, uyarı gibi istek ve taleplerdir. Basit bir istek de talep cümlesi biçimine bürünebilir; örneğin dein Wille geschehe (dileğin gerçekleşecek). Yanlış olan ise du sollst nicht töten (ölmemelisin) şeklindeki bir cümlenin istek cümlesi olarak tanımlanmasıdır,

çünkü bu cümle töte nicht (ölme) ifadesiyle aynı anlamdadır. Bu cümlelerde ölümün yasaklanmış olması herhangi bir zorunluluğu bildirmez (Paul,1919:13).

Kişi bir şeyi bilmediğinde ve birinden bir şeyler hakkında bilgi almak istediğinde soru sorar. Bunun yanında kişi bildiği bir şeyin başkalarının bilinip bilinmediğini öğrenmek için de sorular yöneltir. Daha uzak ihtimalle öğrenilen yeni şeylerin gerçekten o şekilde olup olmadığını bilmek için de sorular sorar, çünkü karşılaştığı bu yenilik o kişi için oldukça zordur. Bu bilgiler ışığında soruyu merakın ifade edilmesi şeklinde tanımlayabiliriz.

Soru cümleleri iki farklı şekilde sınıflandırılabilir; ist er da? (o orada mı?) ya da wer ist da? (oradaki kim?). Soru cümlelerinde birçok dilde özel partikeller kullanılır. Bu partikeller Yeni Yüksek Almancada kelimenin konumunu işaret ederler. Bu özellik cümlede fiilin olmadığı durumlarda da gözlemlenir, örneğin nieman da? (orada kimse var mı?), burada önemli olan geçici bir özellik olan sorunun tonlamasıdır. Soru kelimesi ile yapılan sorular da özel bir soru zamiri ya da zarfına gereksinim duyarlar. Yerleşmiş cevabı olan sorular ise ünlem cümlesine katkıda bulunurlar; ist sie schön! (güzel mi!), wie schön ist sie! (ne kadar güzel!) gibi. Bunun yanında eğer konuşmacı iddiasının doğruluğundan emin değilse ya da reddetme ya da doğrulama cevabı bekliyorsa ifade cümlelerinde de soru tonlaması kullanılır. Böyle cümleler aynı zamanda talep edilen şeyin kızgın bir şekilde reddedilmesini de ifade edebilirler; ich soll dir danken? (sana teşekkür mü etmeliyim?) ifadesinde olduğu gibi (Paul,1919:14).

Cümleler fiil ya da sözcüklerin arasına bir bağlaç yerleştirilerek basit biçimlerinin dışına çıkarılabilirler; Karl und Fritz kommen (Karl ve Fritz geliyor), Karl isst und trinkt (Karl yer ve içer) cümlelerinde olduğu gibi. Daha geniş şekliyle tek bir özne birden fazla yükleme, tek bir yüklem de birden fazla özne ile bağlanabilir. İki yüklemlilik cümlelerde yüklemlerden birisi diğerine göre düzenlenir ve daha sonra bu yüklemler özneye bağlanırlar. Birbirine bağlaçla bağlı kelimeler sadece bir öge oluştururlar (Paul,1919:14).

SONUÇ

19. yy ve 20. yy arasında geçiş dönemi olarak sayılabilecek Herman Paul' ün çalışmaları üzerine yer verdiğimiz bölümde bu düşünürün dilbilgisi çalışmaları üzerinde durulmuştur. Paul'ün

çalışmalarında her ne kadar 19. yüzyıla damgasını vuran karşılaştırmalı dilbilimin izlerine rastlamak mümkün olsa da Saussure'un çalışmalarının temeli olarak değerlendirilebilecek görüşlerin de bu çalışmalarda yer aldığı gözlemlenebilir. Nitekim Paul, karşılaştırmalı dilbilim ile tarihsel dilbilim arasındaki ilişkiyi incelerken, bu her iki yöntemin de dilin şu andaki durumunu tam olarak saptamada yetersiz kalacağını, dilin anlık kullanımının eşzamanlı bir eylem olduğunu ve bu saptama eşliğinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Ayrıca Paul söz dizim öğretisini, anlambilim ile aynı çerçevede ele alır. Cümleleri sadece söz dizimine göre değil de anlam değerleri ile birlikte inceler ve bu da çalışmalarının, döneminden daha ileri düzeyde, modern dilbilim anlayışı içinde yapıldığını gösterir.

Cümle anlamı ile söz dizimi arasında çok önemli bir bağ bulunur. Cümlenin anlamlı bir bütün halini almasında cümledeki öğelerin belirli sözdizimsel kurallar çerçevesinde birbiri arkasında sıralanmaları gerekir. Cümlenin anlam bütünlüğü çerçevesinde, bu söz dizimsel sıralama sadece belli koşullar altında değişebilir. Örneğin 'çocuk süt içer' cümlesinin öznesi ile nesnesi yer değiştirirse, cümle anlam değerini yitirir, yani 'süt çocuk içer' cümlesi kabul edilebilir bir cümle değildir. Ancak 'kedi sütü içti' cümlesinde yer alan öğelerin sıralaması değiştirilebilir. 'Sütü kedi içti', 'içti sütü kedi' gibi sıralama değişiklikleri cümlenin anlam bütünlüğünde bir bozulmaya yol açmaz. Bunlara ek olarak Türkçedeki sıfat ve isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasına başka kelimelerin getirilmesi cümlenin anlamında değişikliklere yol açar. Örneğin 'parktaki yeşil araba' şeklindeki bir ifadede 'yeşil parktaki araba' şeklinde yapılan sözdizimsel sıralama değişikliği cümlenin anlamını da değiştirir (Aksan,2009:162).

Paul' a göre bir ifadenin cümle olabilmesi için en az bir özne ve bir yüklemden oluşması ve yargı işlevini tamamlamış olması gerekir. Psikolojik özne ve psikolojik yüklem adı verdiği bu iki öğe cümlenin vazgeçilmez iki unsurudur. Yukarıda verilen örneklere bakıldığında bu iki unsurun cümle dizilişinde yer değiştirmesi cümlede çok önemli anlam değişikliklerine neden olabilmektedir. Bu temel gerçek de cümle yapısının, dilin pragmatik ya da anlamsal işlevi açısından ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay.,
Ankara, 2009

Banguoğlu, H. T., *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2011

Başkan, Özcan, *Lengüistik Metodu*, Multilingual yayınları, İstanbul 2003

Bozşahin, C. ve Zeyrek, D., '*Dilbilgisi, Bilişim ve Bilişsel Bilim*', Dilbilim Araştırmaları Dergisi
2000, Simurg Yay., İstanbul, 2000 S45

Ergin, M.(1984) *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, ,

König, Werner.(2005). *dtv-Atlas Deutsche Sprache*, 15. Aufl., Deutscher Taschenbuch Verlag,
München,

Paul, Hermann.(1886). *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Verlag von Max Niemeyer, Halle

Paul, Hermann.(1919). *Deutsche Grammatik*, Band 3, Verlag von Max Niemeyer, Halle

Tracy, Rosamary.(2008). *Wie Kinder Sprachen Lernen*, Francke Verlag, Tübingen

Üçok, Necip.(2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Multilingual, İstanbul

Üçok, Necip.(2007). *Genel Fonetik (Lengüistik)*, Multilingual, İstanbul

Kent Akademisi